

І.В. Гловюк

*доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент*

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

І.В. Гловюк. Сутність кримінально-процесуальної функції обвинувачення у контексті практики Європейського суду з прав людини. – Стаття.

Стаття присвячена розгляду проблеми тлумачення кримінально-процесуальної функції обвинувачення у контексті практики Європейського суду з прав людини. Наголошено на різному змісті цієї функції у національному праві та у практиці Суду. Визначено момент виникнення функції обвинувачення із урахуванням положень КПК України та практики Суду.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Кримінальний процесуальний кодекс України, обвинувачення, підозра, розумний строк.

И. В. Гловюк. Сущность уголовно-процессуальной функции обвинения в контексте практики Европейского суда по правам человека. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению проблемы толкования уголовно-процессуальной функции обвинения в контексте практики Европейского суда по правам человека. Отмечено разное содержание этой функции в национальном праве и в практике Суда. Определен момент возникновения функции обвинения с учетом положений УПК Украины и практики Суда.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, Уголовный процессуальный кодекс Украины, обвинение, подозрение, разумный срок.

I. Gловиuk. The essence of the criminal procedural function of the accusation in the context of the European Court of Human Rights. – Article.

This article is devoted to the problem of interpretation of the criminal procedural function of the accusation in context of the European Court of Human Rights. The different meanings of this function in national law and practice of the Court is emphasized. The time of appearance

of the function of the accusation is determined according the Criminal Procedural Code of Ukraine and practice of the Court.

Keywords: European Court of Human Rights, Criminal Procedural Code of Ukraine, accusation, suspicion, reasonable time.

Ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) при розгляді справ, пов'язаних із скаргами на порушення ст. 6 Конвенції, віддає перевагу «матеріально-правовій», а не «формальній» концепції обвинувачення у значенні пункту 1 статті 6. При цьому цей підхід стосується двох аспектів обвинувачення: аспекту, який умовно можна назвати «кримінально-правовим», та аспекту процесуального. Кримінально-правовий аспект поняття «обвинувачення» пов'язаний із визначенням кола суспільно-небезпечних діянь, провадження щодо яких має відповідати гарантіям, встановленим ст. 6 Конвенції. Так, визначення діянь для визнання обвинувачення «кримінальним» залежить від класифікації у системі національного права, характеру правопорушення та ступеню суворості покарання (ці критерії були сформульовані у справі Енгель та інші проти Нідерландів [1]).

Що стосується процесуального аспекту, то момент виникнення обвинувачення не пов'язується із аналогічним моментом у національному праві. Ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) визначає обвинувачення як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК; відповідно, актом висунення обвинувачення є обвинувальний акт: у відповідності до ч. 4 ст. 100 КПК, обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування.

ЄСПЛ значно ширше підходить до визначення поняття «кримінальне обвинувачення» та моменту його виникнення.

У Рішенні «Девеєр проти Бельгії» ЄСПЛ указав, що поняття «кримінальне обвинувачення» має автономний характер; обвинувачення у цілях ст. 6 п. 1 можна було б визначити як офіційне повідомлення особи компетентним органом державної влади про наявність *припущення* про те, що особою вчинене кримінально каране правопорушення. У багатьох випадках Європейська комісія з прав людини (далі – Комісія) використовувала формулу, яка, як уявляється, вельми тісно пов'язана із вищевикладеним, а саме «чи істотно вплинуло це на положення [підозрюваного]» [2].

У Рішенні «Екле проти Німеччини» [3] було дещо змінено це визначення і указано, що обвинувачення можна визначити як «офіційне повідомлення особи компетентною владою, що є *підстави стверджувати*, що нею вчинено кримінальних злочин».

У справі Фоті та інші проти Італії Суд навів ширше витлумачення визначення кримінального обвинувачення, включивши до нього також «*інші підстави, що підтверджують це звинувачення, і які можуть спричинити серйозні наслідки, що можуть ускладнити становище підозрюваного*». Комісія та Суд визнали, що такими підставами, які можуть спричинити серйозні наслідки, можуть бути видача ордеру на арешт, обшук приміщення чи особистий обшук. Однак, на їхню думку, такі дії як початок поліцейського розслідування, допит свідків або інші дії, що безпосередньо не впливають на заінтересовану людину, не можуть бути віднесені до таких підстав [4, с. 42].

Слід при цьому звернути увагу на те, що у кримінальних процесах відрахування часу починається з моменту «пред'явлення обвинувачення». Поняття «пред'явлення обвинувачення», з точки зору ст. 6(1), також не означає момент пред'явлення офіційного обвинувачення у внутрішньому кримінальному процесі [5, с. 61]. У Рішенні по справі «Екле проти Німеччини» ЄСПЛ певним чином уточнив момент «пред'явлення обвинувачення» у контексті Конвенції, зазначивши: «У кримінальних справах «розумний строк», про який йде мова у статті 6 п. 1, починає спливати з моменту, коли особі «пред'явлено обвинувачення»; це може трапитися раніше, ніж справа потрапить до суду, з дня арешту, з дати, коли зацікавлена особа була офіційно повідомлена, що проти неї порушено кримінальну справу, або з дати, коли було почато попереднє слідство [3].

Суд неодноразово повторював наведене тлумачення початку спливу строку: наприклад, у Рішенні «Гавриляк проти України»

[6] Суд повторив, що період, який має братися до уваги при визначенні тривалості кримінального провадження, починається з дня, коли відповідній особі «пред'явлено обвинувачення» в автономному та матеріально-правовому значенні цього терміна (див., наприклад, рішення від 12 червня 2008 року у справі «Федько проти України» (*Fedko v. Ukraine*), заява № 17277/03, п. 22). Термін «обвинувачення» для цілей пункту 1 статті 6 Конвенції можна визначити як «офіційне повідомлення, вручене особі компетентним органом, про стверджуваний факт вчинення нею кримінального правопорушення» – таке визначення також узгоджується з критерієм, за яким визначається, чи «суттєво це позначилося на становищі [підозрюваного]» (див. рішення від 15 липня 1982 року у справі «Екле проти Німеччини» (*Eckle v. Germany*), Series A, № 51, с. 33, п. 73). Відповідний період закінчується того дня, коли остаточно визначено обґрунтованість висунутого обвинувачення або провадження у справі припинено (див. рішення від 7 квітня 2005 року у справі «Рохліна проти Росії» (*Rokhlina v. Russia*), заява № 54071/00, п. 81).

При цьому право на захист від обвинувачення особа має вже на початку поліцейських допитів. У Рішенні по справі «Шабельник проти України» ЄСПЛ підкреслив, що згідно зі статтею 6, як правило, вже на початку поліцейських допитів обвинуваченому має надаватися можливість користуватися допомогою захисника. Права захисту буде в принципі непоправно порушено, якщо при засудженні його судом використовуватимуться викривальні показання, отримані під час допиту без присутності захисника [7].

На основі положень КПК України 1960 р. та інших законодавчих актів було сформульовано випадки, які можна вважати моментом пред'явлення кримінального обвинувачення в контексті Конвенції: затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину; повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину; пред'явлення обвинувачення особі; застосування запобіжного заходу до особи, підозрюваної у вчиненні злочину, до моменту пред'явлення обвинувачення; фактичне адміністративне затримання особи за вчинення адміністративного правопорушення, за яке передбачене стягнення у вигляді арешту, оплатного вилучення майна, конфіскації майна та позбавлення спеціального права; складення протоколу про вчинення адміністративного правопорушення, за яке передбачена санкція у вигляді арешту, оплатного вилучення майна, конфіскації майна та позбавлення спеціального права; складення протоколу

про вчинення корупційного діяння, санкцією за яке може бути відмова у призначенні на посаду або позбавлення права балотуватись у депутати або на виборні посади в державні органи [8, с. 89].

На те, що поняття «обвинувачення», передбачене у КПК 1960 року і 2012 року не відповідає змісту, який покладається в нього Конвенцією, вже зверталася увага у літературі [9]. Однак важливо визначити, які кримінально-процесуальні дії та рішення, що проводяться (приймаються) у відповідності із положеннями КПК 2012 р., свідчать про виникнення функції обвинувачення у контексті практики ЄСПЛ, тобто які можна тлумачити як «офіційне повідомлення, вручене особі компетентним органом, про стверджуваний факт вчинення нею кримінального правопорушення».

У контексті КПК України офіційним повідомленням, врученим особі компетентним органом, про стверджуваний факт вчинення нею кримінального правопорушення, є повідомлення про підозру та обвинувальний акт. Обвинувальний акт, як указувалося вище, тлумачиться КПК як процесуальне рішення, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення; саме із цим актом, як уявляється, слід пов'язувати виникнення функції обвинувачення у межах національного права. Однак до складання обвинувального у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення слідчим (за погодженням із прокурором) або прокурором здійснюється повідомлення про підозру шляхом складання письмового повідомлення про підозру; саме цей момент визначається КПК як початок притягнення до кримінальної відповідальності (п. 14 ст. 3 КПК). Саме з цього моменту починається відраховуватися строк досудового розслідування (ст. 219 КПК). Таким чином, підозра, обвинувачення, здійснення щодо особи кримінального провадження щодо із застосування примусових заходів медичного характеру; здійснення щодо неповнолітнього провадження із застосування примусових заходів виховного характеру¹ є формами кримінального переслідування у кримінальному провадженні України.

---

¹ За КПК 1960 р. формами кримінального переслідування були: порушення кримінальної справи щодо особи (у Ухвалі Верховного Суду України від 27 грудня 2002 року вказано, що «за своєю правовою природою порушення кримінальної справи є

Як видно, враховуючи характер та підстави повідомлення про підозру, воно також має розглядатися як різновид офіційного повідомлення, врученого особі компетентним органом, про стверджуваний факт вчинення нею кримінального правопорушення, у контексті практики ЄСПЛ. Однак слід враховувати також такий важливий момент: підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 42 КПК). Аналіз підстав для повідомлення для підозри та підстав для набуття особою статусу підозрюваного, на перший погляд свідчить про певне дублювання, а саме, повторюється така підстава як затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення. Проте, на наш погляд, у такому випадку затримана особи набуває статусу підозрюваного з моменту її фактичного затримання уповноваженими особами, а не з моменту вручення їй повідомлення про підозру, яке згідно з ч. 2 ст. 278 КПК може бути вручено протягом двадцяти чотирьох годин із моменту її затримання. Тому законодавець виділив окрему підставу для набуття особою статусу підозрюваного – затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Примітно, що діючий КПК передбачає правомочність будь-якої особи на затримання осіб при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення та безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. Разом із тим реалізувати свій процесуальний статус підозрюваного особа може лише після того, як її буде доставлено до уповноваженої службової особи або після прибуття уповноваженої службової особи на місце затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, оскільки особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК) [10, с. 128]. Тому у контексті практики ЄСПЛ особа є такою, якій повідомлено про стверджува-

---

складовою частиною функції кримінального переслідування”); підозра; обвинувачення; провадження із застосування примусових заходів медичного характеру; провадження із застосування примусових заходів виховного характеру; провадження у протокольній формі досудової підготовки матеріалів

ний факт вчинення нею кримінального правопорушення, при здійсненні її затримання до повідомлення про підозру.

Як впливає із практики ЄСПЛ, Суд не ставить за мету навести вичерпний перелік процесуальних дій та рішень, що можуть свідчити про пред'явлення обвинувачення, а наводить їх невичерпні приклади, що вказують на інші підстави, що підтверджують звинувачення, і які можуть спричинити серйозні наслідки, що можуть ускладнити становище підозрюваного. У контексті національного права до таких випадків можуть відноситися особистий обшук: наприклад, при обшуку житла чи іншого володіння особи за рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження (ч. 5 ст. 236 КПК). Аналогічні висновки можна зробити щодо обшуку та огляду житла особи, не повідомленої про підозру, що здійснюється з метою її викриття у вчиненні кримінального правопорушення.

Крім того, вважаємо, що при проведенні освідування особи, яка має статус свідка, з метою встановлення виявлення на її тілі слідів кримінального правопорушення, також може розглядатися у певних випадках як пред'явлення обвинувачення у контексті практики ЄСПЛ, оскільки воно безпосередньо впливає на заінтересовану людину.

Крім того, допит особи у якості свідка у випадку, якщо є підстави вважати, що ця особа вчинила кримінальне правопорушення, однак недостатньо доказів для повідомлення про підозру, також, вважаємо, слід вважати пред'явленням обвинувачення у контексті практики ЄСПЛ. Саме тому КПК передбачає право свідка користуватися при допиті правовою допомогою адвоката, і указує на недопустимість як доказів отриманих показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні. Використання подібних показань (що було можливим у період дії КПК 1960 р.) неодноразово розглядалося Судом як порушення права на захист) ЄСПЛ у справі “Шабельник проти України” [7] вказав, що першого допиту заявника стало очевидним, що його показання були не просто показаннями свідка злочину, а фактично зізнанням у його вчиненні. З того моменту, коли заявник уперше зробив зізнання, вже не можна було стверджувати про відсутність у слідчого підозри щодо причетності за-

явника до вбивства. Існування такої підозри підтверджувалося тим фактом, що слідчий ужив подальших заходів для перевірки достовірності самовикривальних показань заявника, провівши відтворення обстановки і обставин подій, тобто слідчі дії, які зазвичай проводяться з підозрюваним. Крім того, заявник, якого попередили про кримінальну відповідальність за відмову давати показання й одночасно поінформували про право не свідчити проти себе, міг, як він стверджує, справді розгубитися, не розуміючи наслідків відмови давати показання, особливо за відсутності допомоги захисника під час допиту.

Таким чином, початок реалізації функції обвинувачення у межах національного права України та у контексті практики ЄСПЛ не збігається. Враховуючи практику ЄСПЛ, до початку реалізації функції обвинувачення можна віднести такі передбачені КПК України процесуальні дії та рішення: повідомлення про підозру; затримання особи; освідчування; особистий обшук; обшук у житлі та іншому володінні особи; огляд у житлі та іншому володінні особи; допит особи у якості свідка у випадку, якщо є підстави вважати, що ця особа вчинила кримінальне правопорушення, однак недостатньо доказів для повідомлення про підозру.

Література

1. Решение Европейского суда по правам человека по делу «Энгель и другие против Нидерландов» от 8 июня 1976 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461444/2461444.htm>
2. Решение Европейского суда по правам человека по делу «Девеер против Бельгии» от 27 февраля 1980 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.echr.ru/documents/doc/2461476/2461476.htm (п. 46)
3. Решения Европейского суда по правам человека по делу «Экле против Федеративной Республики Германии» от 15 июля 1982 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461443/2461443.htm> (п. 73)
4. Гом'єн Донна. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини. – Львів: Кальварія, 1998. – 176 с.
5. Право на справедливый суд в рамках Европейской конвенции о защите прав человека (статья 6). Interights. Руководство для юристов. Редакция: Дойна Иоана Страйстеану, Дина Ведерникова, Йонко Грозев, Довидас Виткаукас, Шин Льюис-Энтони. Текущее издание на декабрь 2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.echr.ru/documents/manuals/Article06/Interights-Art6-manual_RUS.pdf

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гавриляк проти України» від 18 червня 2009 р.
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.5739.0>
8. Банчук О. А. Вимоги ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства / О. А. Банчук, Р. О. Куйбіда. – К.: «ІКЦ «Леста», 2005. – 115 с.
9. Меркулов С. М. Обвинувачення у контексті положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 2 (15). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Chaaau/2012-2/12msmspl.pdf>
10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х.: Одиссей, 2013. – 1104 с.